

DE MUNT KLAPPER

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE vzw
Koninklijke Vereniging

Verdwenen wereldwonderen op antieke munten: het beeld van Zeus te Olympia

1. Zeus

Zeus (Jupiter) is de oppergod in de Griekse mythologie. Hij is de meester over de mensen en goden, hij draagt de “aegis”, het beroemde schild met geitenvel overtrokken, waarop het Gorgonenhoofd staat afgebeeld. Met zijn bliksem en donder verschrikt hij het aardrijk. De Olympische spelen werden te zijner ere gevierd.

Zo verwondert het ons niet dat voor hem een reusachtig beeld werd opgericht. Dit beeld stelde de god voor zittend op een troon van cederhout en was versierd met goud, ivoor, ebbenhout en gekleurde steentjes. Zijn hoofd was getooid met een kroon van olijftakken en in zijn rechterhand hield hij een ivoren en gouden beeld van “Nikè”, de godin van de Overwinning. Zijn linkerhand steunde op een scepter versierd met beeldhouwde en beschilderde figuren.

Het beeld werd rond 438 v.C. speciaal voor de tempel te Olympia gemaakt door Phidias, de beroemdste beeldhouwer van zijn tijd. Het stond in de “naos” van het heiligdom tegenover de ingang. Het was ca. 20 meter hoog en reikte bijna tot het dak. Keizer Theodosius I (379-395 n.C.) bracht het bij het sluiten van de heidense tempels naar Constantinopel waar het in 475 n.C. door brand werd vernietigd.

De resten van de tempel van Zeus in Olympia

2. Phidias (ca. 500-432 v.C.)

Over deze beeldhouwer zijn vrij weinig gegevens bekend. Waarschijnlijk nam hij deel aan de zeeslag bij Salamis (480 v.C.) of de veldslag bij Plataea (479 v.C.) waar hij zich liet opmerken door Cimon, een rijke Atheense politicus en veldheer. Die gaf hem de opdracht om een beeld te maken ter ere van de overwinning bij Marathon (490 v.C.). Dit beeld maakte Phidias bekend in heel Griekenland. Vooral onder de regering van Pericles (443-429 v.C.) maakte hij naam; tot zijn voornaamste werken behoren naast het beeld van Zeus ook de Propylaëen van de Acropolis, het Parthenon en het beeld van Athene hierin.

3. De munten

Een dergelijk gigantisch beeld als dat van Zeus moet een grote indruk nagelaten hebben. Een bewijs daarvoor vinden we bij de munten van de Macedonische koningen.

Laten we beginnen bij Philippus II (359-336 v.C.), de vader van Alexander de Grote. Die voerde in 356 v.C. zijn eigen muntslag in volgens de Thracio-Macedonische standaard van de 5de eeuw v.C. met een zilveren tetradrachme van 14,4 g als eenheid en de tetrobool ($\frac{1}{4}$ van een tetradrachme) als de voornaamste fractie. De zilveren uitgaven gaan de gouden enkele jaren vooraf en werden lang na zijn dood nog in zijn naam uitgegeven.

De zilveren tetradrachmen kunnen we in verschillende groepen onderverdelen volgens de keerzijde: de tetradrachmen die tijdens het leven van Philippus II werden geslagen en de exemplaren die postuum werden uitgegeven. Ze tonen allemaal op de voorzijde een gelauwerd hoofd van Zeus, een god die nooit voordien op Macedonische munten werd afgebeeld. Men treft verschillende keerzijden aan. Bij een ervan komt een ruiter voor die echter geen speer meer draagt volgens de Macedonische traditie maar zijn hand heeft opgeheven als voor een groet. Deze ruiter kan de roemrijke Philippus zelf voorstellen. Een andere keerzijde toont Philippus als een jonge ruiter die na een paardenwedren een zegepalm draagt; deze refereert waarschijnlijk naar de zege van zijn renpaard in de pan-Helleense spelen te Olympia in 356 v.C.

MACEDONIË / AMFIPOLIS

Philippus II, regering 359-336 v.C.
Tetradrachme, ca. 354/3-349/8 v.C., Ag, 24 mm, 14,4 g, Le Rider 93a.

Voorzijde: hoofd van Zeus met baard en lauwerkrans naar rechts.

Keerzijde: ruiter met kausia en opgeheven rechterhand rijdend naar links. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, onderaan ster.

MACEDONIË / AMFIPOLIS

Philippus II, regering 359-336 vC. Postume tetradrachme, 323-316 vC., Ag, 24 mm, 14,3 g, Le Rider 44.20.

Voorzijde: hoofd van Zeus met baard en lauwerkrans naar rechts.

Keerzijde: ruiter te paard met palmtak in rechterhand en teugels in linkerhand rijdend naar rechts. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, rechtsonder ster.

De types van de gouden munten passen in de visie van een pan-Helleense rijk; Apollo op de voorzijde refereert naar het alom gekende heiligdom te Delphi, waar Philippus in 346 vC. de spelen voorzat.

MACEDONIË / PELLA

Philippus II, regering 359-336 vC. Stater, ca. 342-328 vC., Au, 18 mm, 8,6 g, Le Rider 429.

Voorzijde: hoofd van Apollo met lauwerkrans naar rechts.

Keerzijde: ruiter met zweep in biga rijdend naar rechts; onder de paarden bliksembundel. In exergue ΦΙΛΙΠΠΟΥ.

Dit zijn de eerste gouden munten van Macedonische koningen met een andere gewichtstandaard (de wijdverbreide Attische) dan de zilveren munten. Het gewicht van de Attische gouden stater was vastgelegd op 8,6 g; dit was ook het gewicht van een didrachme bij de Attische standaard, zodat de gouden staters van Philippus een echte internationale munteenheid waren. Goud was in die tijd waarschijnlijk meer dan 13 maal zijn gewicht in zilver waard; om een eenvoudige wissel tussen gouden en zilveren munten toe te laten was 1 gouden stater gelijk aan 8 zilveren tetradrachmen.

De mooie gouden en zilveren munten werden aangevuld door een groot aantal bronzen munten voor de kleinere waarden. Omdat de kleine zilveren munten zoals de hemitartemorion ($\frac{1}{8}$ van een obool of $\frac{1}{492}$ van een tetradrachme, gewicht 0,09 g zilver) erg onhandelbaar waren, werden er bronzen munten geslagen die groter en daarom voor het gebruik in het dagelijkse leven meer geschikt waren.

Vergelijking tussen de grootte van een zilveren hemitartemorion en een bronzen chalkous. Beide hadden dezelfde handelswaarde.

Alexander de Grote (356-323 vC.), de zoon van Philippus II, liet tijdens zijn regering verder tetradrachmen slaan in Philippus' naam. Er waren echter ook een aantal tetradrachmen van een nieuw type: ze beelden op de voorzijde hetzelfde hoofd van Zeus af

maar op de keerzijde een arend op een bliksemschicht en de naam van Alexander.

MACEDONIË / AMFIPOLIS

Alexander III (336-323 vC.), drachme, geslagen 336-323 vC., Ag, 17 mm, 4,19 g. Price 52.

Voorzijde: hoofd van Herakles getooid met leeuwenscalp naar rechts.

Keerzijde: ΑΛΕΞΑΝ ΔΡΟΥ, arend staand naar rechts op een bliksembundel; arendskop in veld rechts.

Alexander voerde in gans Griekenland een nieuwe zilveren muntslag in volgens de Attische gewichtstandaard, dezelfde standaard als voor het goud. Hij besloot ook om voor interne circulatie kleine zilverstukken, zoals tetrobolen, volgens dezelfde standaard uit te geven. We vinden ook een toename van het gebruik van brons in de fracties van een obool.

De voorzijde van Alexanders' tetradrachmen beeldt een jonge Herakles af als verwijzing naar de mythische afkomst van de Macedonische koningen die beweerden dat ze langs Temenos van Argos om van Herakles zelf afstamden.

MACEDONIË / AMFIPOLIS

Alexander III (336-323 vC.), tetradrachme, geslagen onder Antipater, ca. 332-326 vC., Ag, 24 mm, 17,2 g. Price 4.

Voorzijde: hoofd van Herakles getooid met leeuwenscalp naar rechts.

Keerzijde: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, Zeus op troon naar links met arend en scepter. Scheepsboeg links in veld.

MACEDONIË / KOLOFON

Alexander III (postuum), tetradrachme, ca. 200-190 vC., Ag, 27 mm, 16,9 g. Price 1863 (var).

Voorzijde: hoofd van Herakles getooid met leeuwenscalp naar rechts.

Keerzijde: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, Zeus op troon naar links met arend en scepter. In linkerveld monogram AMT boven een lier.

En zo komen we eindelijk tot de kern van de zaak, want op de keerzijde van die munten vinden we een afbeelding van “de tronende Zeus”. Hij is de god die door Philippus verkozen werd voor de voorzijde van zijn tetradrachmen en ook diegene die het beste paste bij de positie van Alexander. De gelijkenis met het beeld van Phidias is zeer treffend, de beschrijving klopt volledig op de “Nikè” na die vervangen werd door een arend.

Deze afbeelding is kenmerkend voor Alexander, die zich uitverkoren achtte door Zeus of “Baal” in Voor-Azië, “Bel-Marduk” in Babylonië, “Melkarth” in Phenicië en “Zeus-Amon” in Egypte.

Wegens de vervanging van de Nikè door een arend is niet iedereen het erover eens dat de tronende Zeus direct afgeleid is van het beeld in Olympia. De Callatay vermeldt twee

alternatieve bronnen voor die tronende Zeus:

- de munten van de Arkadische liga uit de 5e eeuw vC, waarop een tronende Zeus afgebeeld is, en
- de staters van de satraap Mazaios (Cilicië / Tarsos) met een tronende Baaltars (= Baal van Tarsos).

CILICIË / TARSOS

Mazaios, Satraap van Cilicië (361-334 vC.), stater, Ag, 23 mm, 10,8 g.

Voorzijde: Baaltars zittend op troon naar links, hoofd frontaal, tak met druiventros, graanhalm en arend op rechterhand, scepter in linkerhand. Links Aramese tekst 'Baal tarz'.

Keerzijde: leeuw die een stier aanvalt naar links. Bovenaan Aramese tekst 'Mazdai' (= Mazaios).

SNG Levante 106.

Bij beide afbeeldingen zit de godheid op een troon, houdt de linkerhand een lange scepter vast en rust een arend op de rechterhand. Toch zijn er belangrijke verschillen: bij de munten van de Arkadische liga heeft de arend de vleugels gespreid en bevindt zich boven de rechterarm; bij de stater van Mazaios kijkt de god frontaal en houdt in de rechterhand nog een tak met een druiventros en een korenaar.

Dat de munten van de Arkadische liga als voorbeeld zouden gediend hebben, acht De Callataÿ onwaarschijnlijk; de stater van Mazaios is volgens hem een veel betere kandidaat. Vooral de 'oosterse' troon met versieringen geeft bij hem de doorslag. Volgens hem zou Alexander na de slag bij Issos in 333 vC., waarbij Cilicië in zijn handen viel, het Baaltars/Zeus motief met enkele wijzigingen overgenomen hebben voor zijn nieuwe tetradrachmes.

Als De Callataÿ gelijk heeft, dan is de keerzijde van de tetradrachmen van Alexander de Grote dus geen afbeelding van de Zeus van Olympia...

Referenties

Antike Münzen, Bilderheft der Staatlichen Museen Preussischer Kulturbesitz Heft 28/29 (1976), Berlin

De Callataÿ, F. (1982) La date des premiers tétradrachmes de poids attiqueémis par Alexandre le Grand in: *Revue Belge de Numismatique* CXXVIII p. 5-25, Brussel

Hoover, O.D. (2016) *Handbook of Coins of Macedon and Its Neighbors Part I: Macedon, Illyria, and Epeiros*, Classical Numismatic Group Inc., Lancaster/London

Jenkins, G.K. (1972) *Monnaies grècques*, Office du Livre, Fribourg

National Geographic (2019) *Olympie*, RBA Coleccionables, Barcelona

Newell, E.T. (1937) *Royal Greek Portrait Coins*, Whitman Publishing Company, Racine, Wisconsin

Price, M. (1974) *Coins of the Macedonians*, British Museum Press, London

Sear, D. (2000) *Greek coins and their values* Vol. 1 Europe en Vol. 2 Asia and North Africa, Seaby, London

Smith, W. (1972) *Classical Dictionary of Biography, mythology and geography*, Seaby's Numismatic Publications, Spink & Son, London

www.wildwinds.com

Jenny Van Rompuy & Ronny Martens